

Ekonomisk ojämlikhet i Sverige och Dalarna – en kunskapsöversikt

Regionala utvecklingsförvaltningens rapportserie #4

Förord

Den regionala utvecklingsförvaltningen tar löpande fram underlag för att stödja och följa upp arbetet med Dalarnas utveckling. Underlagen är viktiga verktyg för arbetet inom förvaltningen och för samverkanspartner inom och utanför länet. De utgör både kunskapskällor och underlag för beslut.

Inom vissa områden krävs det emellanåt djupare analyser och underlag. Dessa fördjupningar, i form av rapporter, möter behov av kunskap där underlaget är antingen bristfälligt, fragmenterat eller behöver kompletteras. Ett sådant område är en ökad ekonomisk ojämlikhet, som är ett flitigt debatterat ämne men där det finns en del, inte minst politiska, meningsskiljaktigheter kring hur ämnet ska förstås och hur utvecklingen ser ut. I denna rapport läggs inga värderingar kring politiska vägval för att hantera en ökad ekonomisk ojämlikhet utan här beskrivs den enbart utifrån tillgänglig kunskap.

Strax efter att denna rapport färdigställdes publicerades Långtidsutredningen år 2019 med fokus på bland annat den ökande ojämlikheten i Sverige. Därför har ett avsnitt kring de viktigaste slutsatserna från denna lagts till i rapporten efter att den färdigställts.

Författare till rapporten är Angelica Harryson. Peter Möller har skrivit förordet, avsnittet om Långtidsutredningen samt korrekturläst och bearbetat texten. Jonas Fellström har korrekturläst texten och korrigerat referenserna till rätt format. Angelica Harryson arbetade tidigare som samhällsanalytiker på Regionala utvecklingsförvaltningen vid Region Dalarna. Peter Möller och Jonas Fellström arbetar som samhällsanalytiker på Regionala utvecklingsförvaltningen, Region Dalarna.

Rapporten är en del av en rapportserie som tillgängliggörs via Regionala utvecklingsförvaltningens webbsida på www.regiondalarna.se.

Falun, december 2020

Digital: ISBN 978-91-519-6699-1

Regionala utvecklingsförvaltningen, Rapport #4

Upplysningar om innehållet lämnas av

Peter Möller

peter.moller@regiondalarna.se

Innehåll

1	Ekonomisk ojämlikhet	4
1.1	Mått på ekonomisk ojämlikhet	4
1.2	Varför kan ekonomisk ojämlikhet vara problematisk?	5
1.3	Utvecklingen i Sverige	6
2	Förklaringar till den ökade ekonomiska ojämlikheten	8
2.1	Hushållsstruktur.....	9
2.2	Åldersstruktur	10
2.3	Branschstruktur	11
2.4	Invandring	13
2.5	Utbildningsnivåer.....	14
2.6	Ersättningar via de sociala trygghetssystemen.....	16
2.7	Kapitalinkomster.....	17
3	Långtidsutredningen 2019	19
4	Sammanfattande diskussion.....	19
5	Referenser	21

1 Ekonomisk ojämlikhet

Sverige är känt för sin ekonomiska jämlikhet.¹ I flera sammanhang får Sverige ses som ett bra exempel på ett välfärdssamhälle där en hög andel av befolkningen omfattas av ett ambitiöst socialt skyddsnät.²

Sedan 1980–90-talet har det skett förändringar i det svenska samhället. Den ekonomiska ojämlikheten har ökat med åtta procentenheter mellan 1991 och 2014, vilket är den största ökningen av alla OECD-länder under denna period.³ Därutöver har andelen av befolkningen med låga inkomster ökat mest i EU sedan 2007. Ökningen har varit från en låg nivå, så andelen med en inkomst under 60 procent av medianinkomsten i Sverige är under genomsnittet i EU.⁴

I denna rapport kommer utvecklingen av den ekonomiska ojämlikheten beskrivas. Därefter beskrivs de bakomliggande orsakerna och deras utveckling i Dalarna de senaste åren. Inledningsvis ges en förklaring av de olika måtten på ekonomisk jämlikhet eller ekonomisk fördelning, som är väldigt närbesläktade begrepp, samt ett avsnitt om varför den ekonomiska fördelningen och den utveckling som har skett i Sverige och i större delen av världen är viktig.

1.1 Mått på ekonomisk ojämlikhet

Det finns flera olika sätt att mäta den ekonomiska fördelningen i ett samhälle. Ett av de vanligare och internationellt vedertagna måtten är *relativ fattigdom*. Statistiska centralbyrån (SCB) benämner detta mått som *låg ekonomisk standard* medan EU benämner det som *at risk of poverty*. Här kommer vi att använda begreppet *relativ fattigdom* för att undvika förväxling med det absoluta fattigdomsmåttet. *Relativ fattigdom* mäts som andelen hushåll vars inkomst per konsumtionsenhet ligger under 60 procent av medianinkomsten i Sverige.⁵ Det är ett av de vanligaste måtten för att analysera fattigdom i olika studier eller i massmedia.⁶

Fattigdom brukar beskrivas som en avsaknad av resurser, som gör att man har en levnadsnivå under den accepterade nivån i samhället. Begrepp som socialt utanförskap eller social exkludering kan också användas som synonymer för fattigdom. Begreppet resurser syftar oftast på ekonomiska tillgångar,⁷ men det finns andra vidare begrepp som mäter resurser som till exempel friheter.⁸

När man mäter absolut fattigdom används ofta *låg inkomststandard*. Det innefattar hushåll vars inkomst inte räcker för att täcka grundläggande hushållsutgifter. Det är de utgifter som klassas som baskonsumtion i

¹ Bengtsson, 2018

² Nelson, 2017

³ Pareliussen m.fl, 2018

⁴ Statistiska centralbyrån, 2019

⁵ För mer information om konsumtionsenheter se sidan "Att mäta fattigdom" på scb.se.

⁶ Statistiska centralbyrån, 2017

⁷ Statistiska centralbyrån, 2017

⁸ Sen, 2018

bedömningen för försörjningsstöd, boendekostnader som hyra, el och hemförsäkring samt barnomsorg, lokala resor, fack- och A-kasseavgifter.⁹

Ett annat vedertaget mått som kanske främst används på nationell nivå är Ginikoefficienten eller Gini-index. Befolkningen delas upp i femtedelar och därefter mäts hur stor del av den totala inkomsten varje femtedel har. Ginikoefficienten kan anta värden från 0 till 100, där 0 betyder att alla har exakt lika stor del av inkomsten och 100 betyder att en person har hela den totala inkomsten.¹⁰

Det går också att mäta ekonomisk fördelning genom olika kvoter mellan inkomstgrupperns del av den totala inkomsten, till exempel kvoten mellan gruppen med de högsta tio procenten av inkomstfördelningen och gruppen med de lägsta tio procenten av inkomstfördelningen. Det är alltså ett mått som till stor del liknar Ginikoefficienten men som ofta ger lite annorlunda utfall.

Det finns ytterligare två mått som används av EU för att mäta fattigdom. Det första är *allvarlig materiell fattigdom* som mäter om en person eller ett hushåll har råd att betala oförutsedda utgifter. Dessa utgörs av vissa utvalda kapitalvaror, kyckling, fisk, kött eller vegetariskt alternativ varannan dag, en veckas semester, värma bostaden tillräckligt samt amortera skulder. En person eller ett hushåll bedöms uppfylla kraven för *allvarlig materiell fattigdom* om man inte har råd med minst fyra av de nio fastställda utgifterna.¹¹

Det sista måttet är en sammanslagning av det relativa fattigdomsmåttet, måttet på allvarlig materiell fattigdom samt ett mått på huruvida personer i arbetsför ålder jobbar mindre än 20 procent av tillgänglig arbetstid. Om en person uppfyller minst ett av dessa tre kriterier klassas personen vara i *risk för fattigdom eller social utestängning*. Måttet är tänkt att användas för att identifiera när förebyggande åtgärder bör sättas in.¹²

1.2 Varför kan ekonomisk ojämlikhet vara problematisk?

Ekonomisk ojämlikhet har en direkt påverkan på människors hälsa. En av Världshälsoorganisationens (WHO) sju bestämningsfaktorer för hälsa rör inkomst och social status där högre inkomst och social status är kopplat till en bättre hälsa.¹³ Det motsatta gäller också, att ju lägre socioekonomisk status en person har desto större risk för sämre hälsa. Anledningen är delvis att personer med lägre socioekonomisk status lever under sämre förhållanden och många gånger har tillgång till sämre vård och förebyggande åtgärder. Detta samband finns även i länder med allmän sjukvård, som Sverige och resten av Norden. Nästan hälften av försämringen i hälsa kan förklaras av faktorer som levnadsförhållanden,

⁹ Statistiska centralbyrån, 2017

¹⁰ Henwood, 1993

¹¹ Statistiska centralbyrån, 2017

¹² Ibid.

¹³ World Health Organization, 2019

tillgång till sjukvård samt levnadsvanor som till exempel rökning, alkoholkonsumtion eller högt snabbmatsintag.¹⁴

En viktig förklaring till socioekonomiskt svaga gruppers sämre hälsa är att upplevelsen av denna status verkar vara en stressande faktor i sig.¹⁵

Studier har visat att personers självuppskattade uppfattning av sin socioekonomiska status är en god indikator för personens hälsa.¹⁶ Mycket tyder på att det är sämre för hälsan att känna sig relativt fattig än att ha en faktisk låg inkomst.¹⁷ Om detta kopplas till ekonomisk ojämlikhet skulle det därför vara sämre för hälsan med ett rikare samhälle som är mer ojämlikt än med ett samhälle som är fattigare men med en jämnare ekonomisk fördelning.¹⁸ Relationen mellan ekonomisk ojämlikhet och människors hälsa är väl belagd.¹⁹ Detta gäller inte bara fysisk hälsa utan det finns också tydliga samband mellan ekonomisk ojämlikhet och psykisk ohälsa.²⁰ Detta gäller endast i de rikare delarna av världen. I de fattigare delarna kan de fattigaste gynnas av blygsamt ökade inkomster även om det innebär en ökad ekonomisk ojämlikhet.²¹

Ekonomisk ojämlikhet kan också orsaka sociala problem och påverka den sociala sammanhållningen i ett samhälle.²² Det finns samband mellan ekonomisk ojämlikhet och ökad risk för kriminalitet, lägre skolresultat och fler tonårsgraviteter.²³ Vidare innebär det en ökad risk för mobbning bland skolbarn, lägre skattad glädje, lägre social rörlighet och mindre social sammanhållning i samhället.²⁴ Generellt sett har ett samhälle med hög ekonomisk ojämlikhet fler problem än ett mer ekonomiskt jämlikt samhälle. Det finns forskare som hävdar att en ökad ekonomisk jämlikhet är en av de mest effektiva lösningarna på flera sociala problem.²⁵

1.3 Utvecklingen i Sverige

Den ekonomiska ojämlikheten i Sverige ökade mest av alla OECD-länder mellan år 1991 och 2014. Även den relativa fattigdomen har ökat sedan början på 1990-talet. År 1991 var 7,3 procent av befolkningen i relativ fattigdom, något som växte till 14,9 procent år 2017 vilket innebar ungefär 1,5 miljoner svenskar i relativ fattigdom. Nivån på den relativa fattigdomen har dock stabiliserats de senaste åren.²⁶

Samtidigt som den relativa fattigdomen har ökat har den absoluta fattigdomen minskat från nio procent av befolkningen 1991 till cirka sex procent 2017. Förklaringen till denna utveckling är att realinkomsterna har

¹⁴Sapolsky, 2018

¹⁵Ibid.

¹⁶Nobles, Weintraub och Adler, 2013

¹⁷Sapolsky, 2018

¹⁸Grant och O,Hara, 2010

¹⁹Picket och Wilkinson, 2015

²⁰Ribeiro m.fl, 2017

²¹Grant och O,Hara, 2010

²²Wilkinson och Picket, 2009

²³Ibid.

²⁴Sapolsky, 2018

²⁵Grant och O,Hara, 2010

²⁶Statistiska centralbyrån, 2019

ökat i Sverige under perioden. Befolkningen som helhet är generellt sett rikare idag än i början på 90-talet,²⁷ och de som befinner sig i mitten av inkomstfördelningen har haft en bättre löneutveckling än de med de lägsta inkomsterna.²⁸ Vidare har andelen personer i *allvarlig materiell fattigdom* minskat något sedan 2008 och låg år 2018 på knappa två procent av befolkningen.²⁹

Även om den relativa fattigdomen har ökat sedan början av 90-talet har nivån stabiliserats de senaste åren. Den högkonjunktur som Sverige har befunnit sig i under många år har inneburit en lägre arbetslöshet. Ökade reallöner och en högre sysselsättningsnivå har även gynnat de personer som befinner sig längre ner i inkomstfördelningen.³⁰

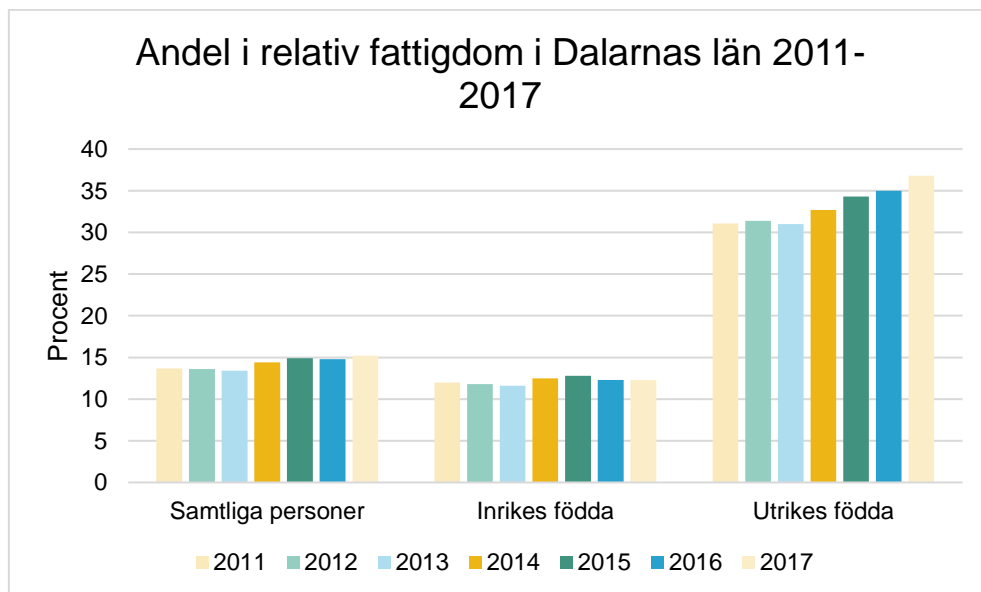

Diagram 1. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Även i Dalarna har det skett en ökning av den relativa fattigdomen mellan år 2011 och 2017. Den relativa fattigdomen är högre bland de utrikes födda än bland de inrikes födda. En delförklaring till detta, speciellt till ökningen sedan 2014, är att ett relativt stort antal personer har invandrat till Dalarna mellan år 2014 och 2017 och därmed befunnit sig i Sverige kort tid. Det tar några år för de flesta invandrare att etablera sig på arbetsmarknaden och några etablerar sig inte alls. Bland inrikes födda har nivån legat på ungefär 12 procent under alla sju åren.

²⁷ OECD, 2010

²⁸ Statistiska centralbyrån, 2019

²⁹ OECD, 2010

³⁰ OECD, 2010

Klyftorna mellan regionerna i Sverige har ökat, inte enbart när det gäller inkomst utan också inom andra områden såsom utbildningsnivå, arbetsmarknad och nivå på välfärden.³¹

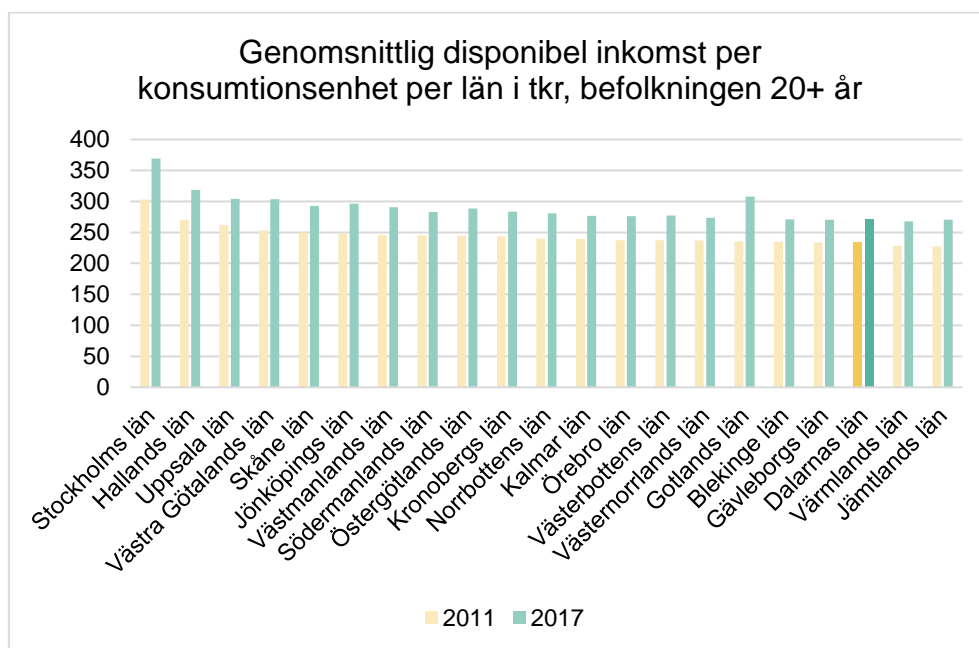

Diagram 2. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

År 2011 hade det län med lägst genomsnittlig disponibel inkomst 25 procent lägre inkomst än länet med högst inkomst. År 2017 hade skillnaden mellan det län med lägst och det med högst inkomst ökat till 27 procent. Det är alltså en liknande utveckling som den som har skett i befolkningen som helhet sedan 1990-talet med ökade inkomstskillnader. Samtliga län har ökat sin genomsnittliga inkomst, men ökningen har varit större i vissa län än i andra.

Med undantag för Gotland, som har haft den relativt största ökningen dessa sju år, har ökningen varit störst procentuellt i de största länen, Stockholm och Västra Götaland. Föreställningen att rikare län har blivit ännu rikare stämmer dock inte, med undantag för Stockholms län. År 2011 hade exempelvis Halland den näst högsta genomsnittliga disponibla inkomsten av Sveriges län. Medelinkomsten i länet ökade med 18 procent, vilket motsvarar genomsnittet för Sveriges län.

2 Förklaringar till den ökade ekonomiska ojämlikheten

Det finns huvudsakligen tre större förklaringsmodeller till den ökade ekonomiska ojämlikheten.³² Den första inkluderar effekter från olika strukturomvandlingar i samhället, såsom ökad globalisering och teknologisk utveckling. Den andra handlar om kapitalinkomsternas tillväxt i förhållande till andra inkomster i samhället medan den tredje rör institutionella faktorer samt förändrade attityder och policys i samhället, till exempel en ökad

³¹ Björling och Fredriksson, 2018

³² Almqvist, 2016

acceptans för inkomstskillnader. Empiriska studier av Sveriges utveckling har gett stöd till framför allt två av dessa tre förklaringsmodeller.³³

Kapitalinkomsterna har ökat de senaste decennierna.³⁴ Ett skäl till detta är förändrade skatteregler för företag som gör det möjligt att ta ut en del av inkomsten som kapitalinkomst, vilket ger en lägre skattesats än löneinkomst. Beskattningen av fastigheter, inklusive ränteavdrag för bolån, bidrar också till ökade ekonomiska inkomstskillnader. Dessa inkomster är dock mer jämnt fördelade än andra kapitalinkomster som är mer koncentrerade till det övre skiktet av inkomstfördelningen.³⁵

Därutöver har skattesystemet och till exempel sjuk- och arbetslöshetsersättning, fått en mindre utjämnande effekt de senaste decennierna. Detta har påverkat de disponibla inkomsterna för personer i de lägre skikten i inkomstfördelningen.³⁶ Däremot är inte de ökade inkomstskillnaderna en effekt av en ökad lönespridning, vilket förklarar en stor del av ökningen av den ekonomiska ojämlikheten i andra länder.³⁷ Där har globaliseringen och automatiseringen drivit ner lönerna i de branscher som utsätts för den största konkurrensen. Detta har inte skett i Sverige eller de övriga nordiska länderna. Förklaringarna till detta är fackföreningar, kollektivavtal och andra skydd för arbetstagare.³⁸

Det finns flera strukturella faktorer som haft en stor påverkan på utvecklingen av den ekonomiska fördelningen i Sverige. Cirka 40 procent av ökningen i ekonomisk ojämlikhet sedan tidigt 1990-tal kan förklaras med strukturella förändringar såsom hushållssammansättning, åldersstruktur, branschstruktur, invandring och utbildningsnivåer.³⁹

I följande avsnitt beskrivs dessa strukturella, och andra relevanta faktorer som har påverkat den ekonomiska ojämlikheten på nationell och regional nivå.

2.1 Hushållsstruktur

Förändringar av hushållsstrukturen förklarar drygt 15 procent av ökningen av den ekonomiska ojämlikheten på nationell nivå, mätt med Ginikoefficienten. Sedan 1990-talet har antalet parhushåll minskat, både de med och utan barn, samtidigt som ensamhushållen har ökat. Även andelen hushåll med ensamstående föräldrar har ökat något men nivån är fortsatt låg på runt tre procent. En delförklaring till ökningen av den ekonomiska ojämlikheten beror således på att medianinkomsten för singelhushåll är lägre än genomsnittet, och den har minskat med cirka åtta procentenheter sedan 1987. Att denna grupp har ökat sin andel av befolkningen bidrar därmed till ökade ekonomiska skillnader i samhället.⁴⁰

³³ Ibid.

³⁴ Ibid.

³⁵ OECD, 2010

³⁶ Almqvist, 2016

³⁷ Pareliussen m.fl, 2018

³⁸ Hassler, 2018

³⁹ Robling och Pareliussen, 2017

⁴⁰ Ibid.

2.2 Åldersstruktur

En förändrad åldersstruktur förklarar drygt tio procent av ökningen av den ekonomiska ojämlikheten på nationell nivå, mätt med Ginikoefficienten. Den har bidragit till en ökning av toppinkomsternas andel av inkomsterna och samtidigt till en minskning av den relativa fattigdomen. Detta för att andelen äldre i befolkningen har ökat, samtidigt som andelen yngre (18–24 år) i befolkningen har minskat.⁴¹

Att åldersstrukturen har bidragit till att minska den relativa fattigdomen beror på att ålderspensioner generellt sett är högre än den relativa fattigdomsgränsen. Dessutom har sysselsättningsgraden bland äldre ökat sedan början på 1990-talet, vilket inneburit högre genomsnittliga inkomster för gruppen.⁴²

Den lägre andelen yngre i befolkningen har haft både en positiv och negativ effekt på den ekonomiska ojämlikheten. Att andelen har minskat något sedan 1990-talet har bidragit till en lägre ekonomisk ojämlikhet eftersom denna grupp har lägre inkomster än befolkningen i stort. Däremot har andelen sysselsatta bland yngre personer minskat, vilket har lett till lägre inkomster för gruppen. Detta beror på att etableringsåldern på arbetsmarknaden har ökat sedan 1990-talet. Denna utveckling har gjort att den ekonomiska ojämlikheten ökat över tid.⁴³

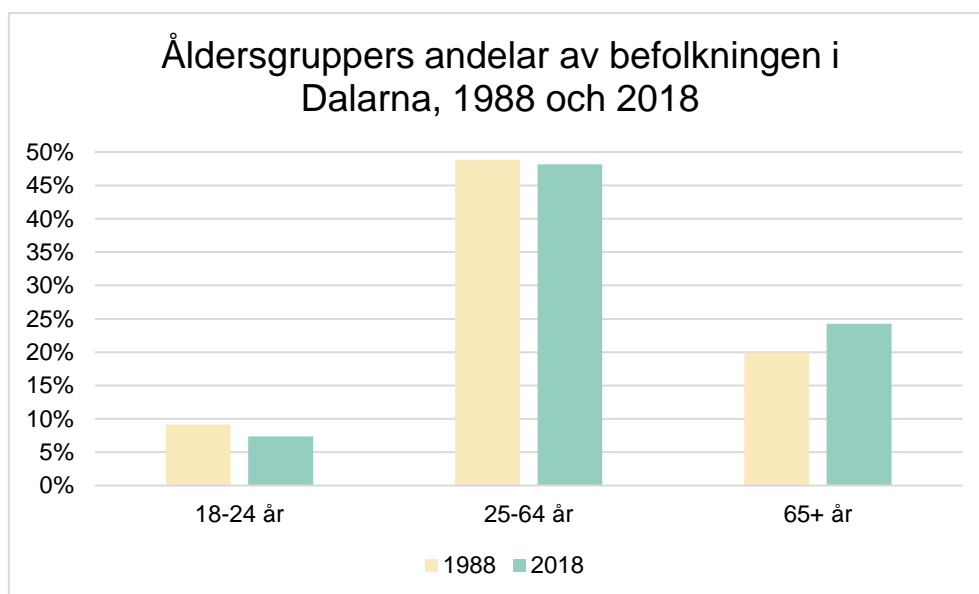

Diagram 3. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Dalarna har följt den nationella utvecklingen gällande förändringarna i åldersstruktur. Sedan 1988 har andelen yngre minskat med två procentenheter medan andelen äldre i befolkningen har ökat med fyra procentenheter. Andelen personer mellan 25–64 år har legat ungefär på samma nivå. För att veta hur påverkan av åldersstrukturen på den

⁴¹ Ibid.

⁴² Ibid.

⁴³ Ibid.

ekonomiska ojämlikheten ser ut i Dalarna behöver en fördjupad analys genomföras.

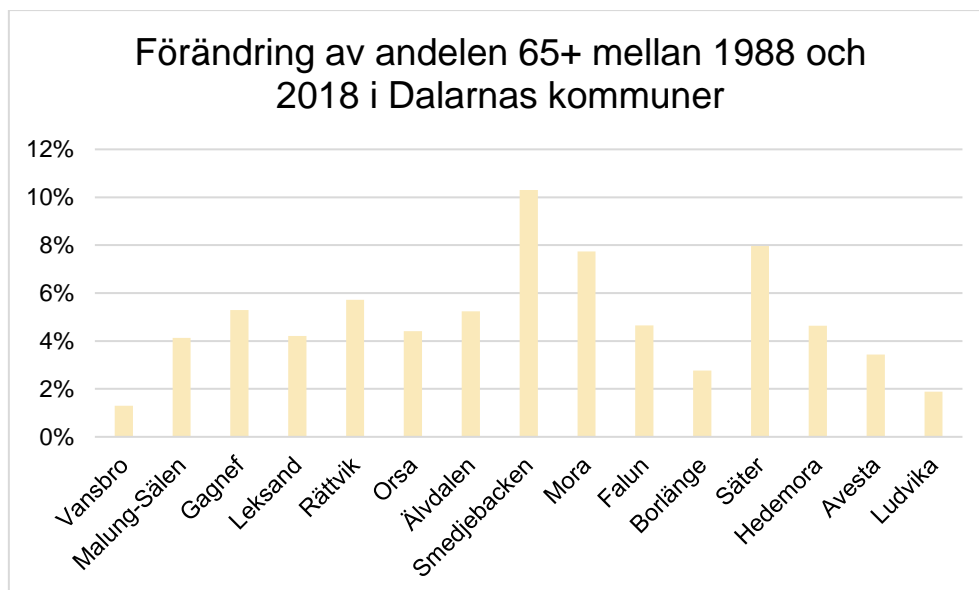

Diagram 4. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Förändringen av åldersstrukturen ser olika ut i länets kommuner. Andelen äldre personer (65+ år) ökar minst i Vansbro med cirka en procentenhet. I Smedjebacken ökar andelen äldre personer mest med tio procentenheter. Denna utveckling har sannolikt bidragit till att de ekonomiska skillnaderna mellan kommunerna har ökat sedan 90-talet.

2.3 Branschstruktur

Förändringar i branschstrukturen kan förklara närmare tio procent av den ökade ekonomiska ojämlikheten, mätt i Ginikoefficienten. Antalet personer i Sverige som jobbar inom exempelvis *Tillverkningsindustrin* har minskat medan antalet anställda inom *Hotell och restaurang* har ökat.⁴⁴ Detta påverkar den ekonomiska ojämlikheten eftersom de genomsnittliga lönenivåerna skiljer sig mellan branscherna, där lönenivån inom tillverkningsindustrin ligger väsentligt högre än inom *Hotell och restaurang*.⁴⁵

Minskningen av antalet anställda inom *Tillverkningsindustrin* har bidragit till en minskad ekonomisk ojämlikhet då medelinkomsten inom branschen låg över medelinkomsten i början på 1990-talet och skillnaden har blivit ännu större sedan dess.⁴⁶

Ökningen av antalet anställda inom *Hotell och restaurang* har däremot bidragit till en ökad ekonomisk ojämlikhet då inkomsterna i branschen ligger under medelinkomsterna. Antalet anställda inom *IT, finans* och andra högkvalificerade jobb har också ökat och därmed bidragit till en ökad

⁴⁴ För mer information om branschutvecklingen se *Table 2* i Robling och Pareliussen, "Structural inequality - The case of Sweden"

⁴⁵ Robling och Pareliussen, 2017

⁴⁶ Ibid.

ekonomisk ojämlikhet då inkomsterna i dessa branscher är högre än medelinkomsten.⁴⁷

Den påverkan som branschstrukturen har haft på Sveriges ekonomiska ojämlikhet är blygsam jämfört med utvecklingen i många andra utvecklade länder. Globaliseringen och strukturomvandlingen har i många andra länder lett till färre medelkvalificerade jobb som i flera fall inte har ersatts av andra jobb. I Sverige har dessa ersatts med högkvalificerade jobb. Detta har matchat den sedan 1990-talet högre utbildningsnivån i befolkningen.⁴⁸

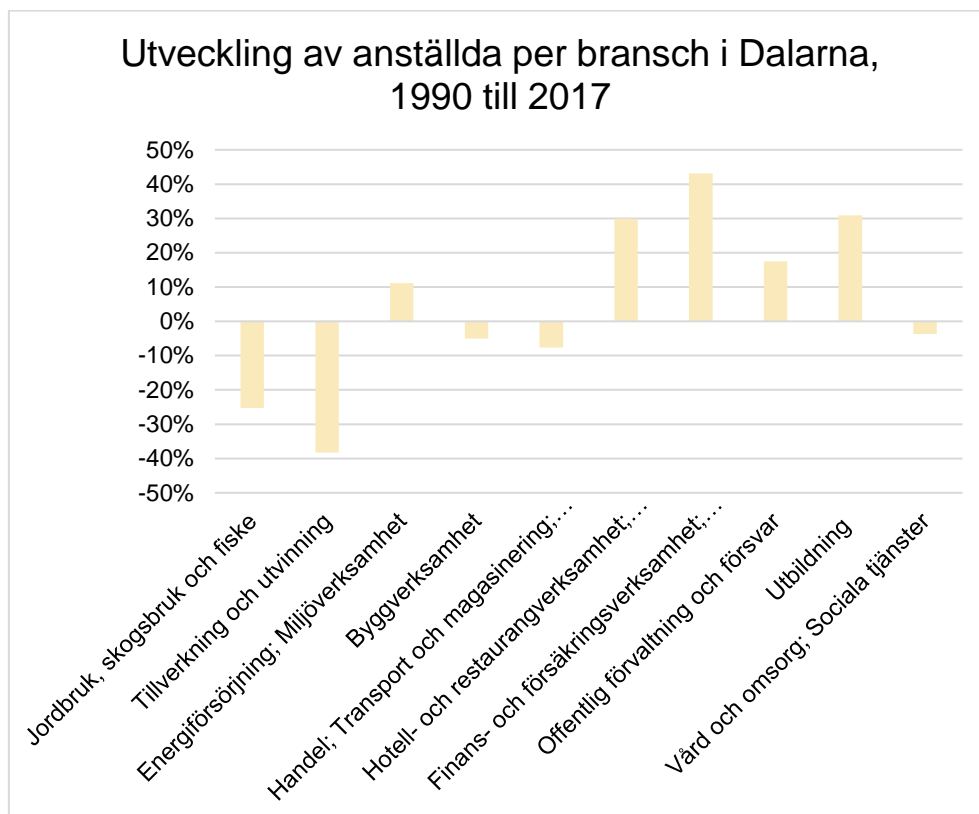

Diagram 5. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Tillverkning och utvinning är den bransch i Dalarna där antalet anställda har minskat mest sedan 1990. Antalet sysselsatta i branschen har minskat med drygt 12 000 personer under dessa 27 år. Branschen har genomgått en betydande strukturomvandling de senaste decennierna och arbeten som tidigare fanns inom ett industriföretag har i många fall outsourcats till tjänsteleverantörer.⁴⁹ Dessa jobb kategoriseras då istället som *Företagstjänster*, en bransch som ökat mer än vad *Tillverkning och utvinning* har minskat, rent procentuellt. Mätt i antal anställda har dock branschen ökat med drygt 4 000 personer vilket inte på långa vägar ersätter alla förlorade jobb inom *Tillverkning och utvinning*.

Antalet anställda inom *Jordbruk, skogsbruk och fiske* har minskat med en fjärdedel, vilket motsvarar cirka 1 500 anställda. Samtidigt har *Hotell- och*

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Teknikföretagen, 2019

restaurangverksamhet; Kulturella och personliga tjänster m.m. och Utbildning ökat med 30 procent vardera vilket motsvarar nästan 6 000 jobb totalt.

Baserat på analysen av inkomstnivåer i olika branscher som Robling och Pareliussen⁵⁰ gjort kan förändringen av antal sysselsatta i branscherna i Dalarna antas ha påverkat den ekonomiska ojämlikheten. För att få en bild av detta behöver en fördjupad analys av inkomstnivåerna i Dalarnas branscher genomföras över tid.

2.4 Invandring

Invandring kan förklara ungefär fem procent av den ökade ekonomiska ojämlikheten, mätt med Ginikoefficienten.⁵¹ Förklaringsgraden är relativt liten om man beaktar att andelen utrikesfödda dubblerades och andelen födda utanför EU ökade med 360 procent i Sverige mellan 1987 och 2013. Individer födda utanför EU har i genomsnitt relativt låga inkomster och de har dessutom minskat i relation till medianinkomsten under dessa år. De är yngre, i högre utsträckning ensamstående och lågutbildade jämfört med andra grupper i befolkningen. Alla dessa faktorer är kopplade till en lägre inkomst. Sysselsättningsgraden bland utrikes födda har minskat mellan 1987 och 2013, vilket delvis kan förklaras av att gruppen är yngre än tidigare. Robling och Pareliussen fann ett starkt samband mellan att vara född i Norden och att tillhöra den äldsta åldersgruppen.⁵²

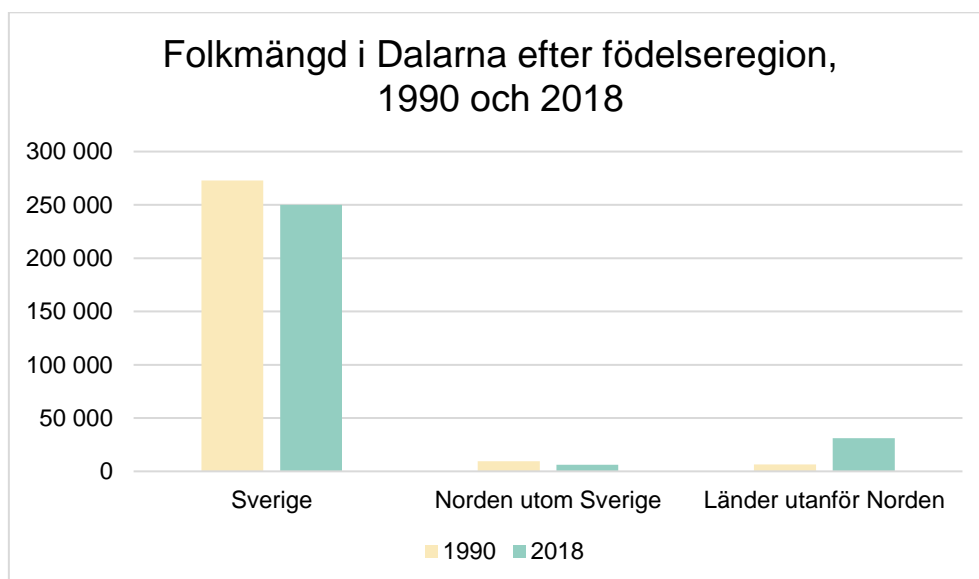

Diagram 6. Källa: Tillväxtverket, Raps. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

I Dalarna har antalet personer födda i Norden och i Sverige minskat något sedan 1990 medan antalet personer födda utanför Norden har ökat. Denna ökning har framförallt skett under 2000-talet.

Medelåldern i dessa tre grupper skiljer sig åt och har förändrats över tid. Medelåldern för personer som är födda i Norden har ökat från 43 till 63 år

⁵⁰ Robling och Pareliussen, 2017

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

mellan 1990 och 2018, men det rör sig om relativt få individer. Medelåldern bland personer som är födda utanför Norden har däremot minskat från 34 till 33 år. Detta innebär en ökad andel unga i den gruppen. Detta torde bidra till en ökad ekonomisk ojämlikhet eftersom yngre personer har generellt sett lägre inkomster än övriga befolkningen.

Andelen lågutbildade (ej gymnasie- eller högre utbildning) personer födda utanför Norden har sjunkit i samtliga Dalarnas kommuner mellan 1990 och 2018, vilket sannolikt bidrar till en ökad ekonomisk ojämlikhet.

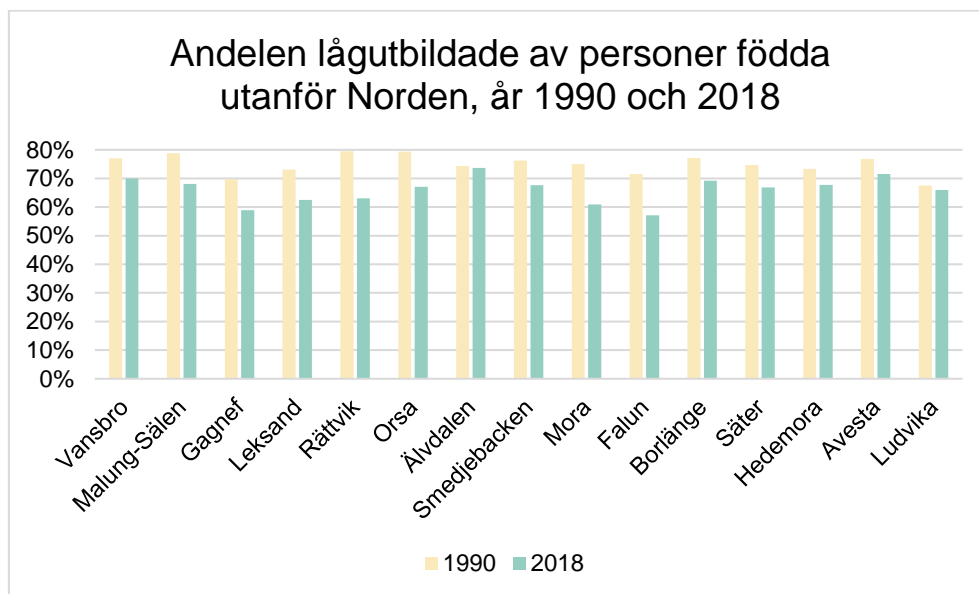

Diagram 7. Källa: Tillväxtverket, Raps. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

För att veta hur invandringen har påverkat den ekonomiska ojämlikheten i Dalarna behöver deras inkomstnivåer analyseras över tid.

2.5 Utbildningsnivåer

Förändringen av utbildningsnivån i samhället kan förklara en och en halv procent av den ökade ekonomiska ojämlikheten, mätt med Ginikoefficienten. Sedan år 1987 har det skett stora förändringar i befolkningens utbildningsnivå, där andelen som har mindre än 9 års skolgång har minskat med mer än två tredjedelar mellan 1987 och 2013.⁵³ Skillnaderna i utbildningsnivå har däremot ökat över tid. Den socioekonomiska bakgrunden har blivit viktigare för en individs skolresultat och slutgiltiga utbildningsnivå. Det som har störst betydelse är föräldrarnas utbildningsnivå och inkomst, något som syns i gruppen utrikes födda.⁵⁴ Det finns tydliga samband mellan att vara lågutbildad, ensamstående förälder, född utanför EU eller att tillhöra den äldsta delen av befolkningen.⁵⁵

Ett sjunkande antal lågutbildade individer bidrar till att minska den ekonomiska ojämlikheten eftersom lågutbildade i genomsnitt har lägre inkomster än medianinkomsten. Den ökade betydelsen av socioekonomisk bakgrund riskerar dock att öka den ekonomiska ojämlikheten eftersom

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Statistiska centralbyrån, 2019

⁵⁵ Robling och Pareliussen, 2017

konsekvensen riskerar att bli en självförstärkande effekt där föräldrars socioekonomiska status starkt påverkar barnens framtida socioekonomiska status.

Samtidigt har andelen personer med eftergymnasial utbildning ökat med nästan 20 procentenheter sedan 1987.⁵⁶ Bland 25–34 åringar hade 53 procent av kvinnorna en eftergymnasial utbildning medan 39 procent av männen hade samma utbildningsnivå. Vidare finns det samband mellan högre utbildning, att vara i en partnerrelation och att vara född i ett EU land.

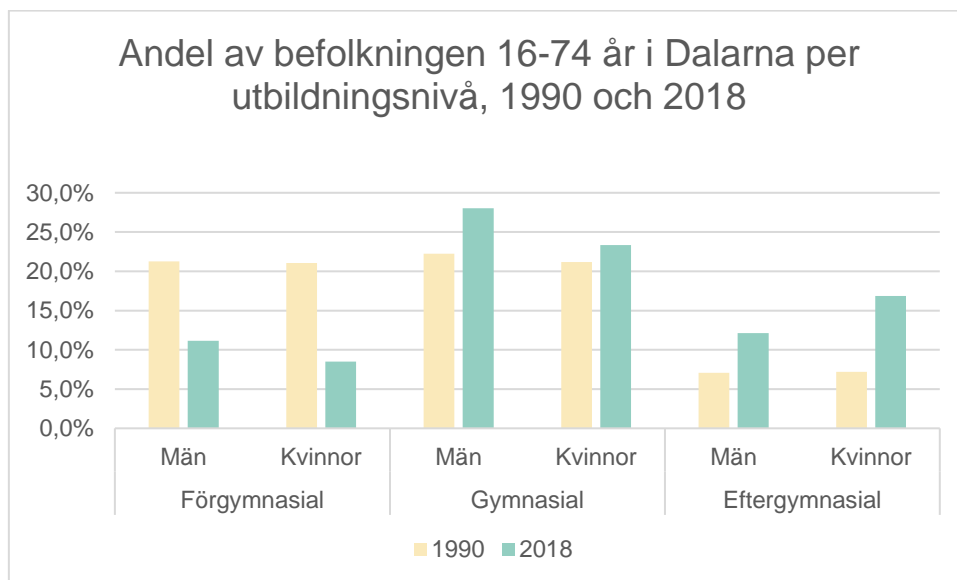

Diagram 8. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Även i Dalarna har utbildningsnivån ökat över tid. År 1990 fanns lika många med förgymnasial utbildning som personer med gymnasial utbildning, bland både män och kvinnor. Sedan dess har antalet personer med en förgymnasial utbildningsnivå minskat drastiskt medan antalet gymnasieutbildade har ökat i befolkningen. Personer med en eftergymnasial utbildning har dock ökat mest sedan 1990, både bland män och kvinnor.

Antalet kvinnor med en gymnasial utbildning har ökat med 3 000 personer sedan 1990 medan antalet kvinnor med eftergymnasial utbildning har ökat med nästan 19 000 personer under samma period. Antalet män med gymnasial och eftergymnasial utbildning i Dalarna har ökat med vardera cirka 10 000 personer. Utbildningsnivån bland kvinnor har därmed ökat mer än bland män.

Detta har bidragit till att minska den ekonomiska ojämlikheten. Anledningen är dels att antalet högutbildade har ökat generellt sett, dels att kvinnors utbildningsnivå har ökat mer än männens. Om kvinnors och mäns löner var lika höga skulle den större ökningen av utbildningsnivån hos kvinnor ha kunnat bidra till att öka den ekonomiska ojämlikheten. Men då kvinnors

⁵⁶ Ibid.

löner generellt är lägre än mäns har denna utveckling istället en utjämnande effekt.

2.6 Ersättningar via de sociala trygghetssystemen

Inkomsten för den del av befolkningen med de lägsta 40 procenten av inkomsterna har utvecklats sämre än för befolkningen som helhet, vilket har lett till att inkomstskillnaderna har ökat. Skälet till detta är att en större andel av dessa personers inkomster består av ersättningar från de sociala trygghetssystemen medan löne-, kapital- och näringsinkomster upptar en större andel av de högre inkomsterna. Många av de sociala ersättningarna är indexerade, vilket innebär att de höjs i takt med utvecklingen av konsumentprisindex (KPI). Utvecklingen av löne- och kapitalinkomster har emellertid varit starkare än KPI, något som har bidragit till de ökade inkomstskillnaderna.⁵⁷

På 1980-talet var de nordiska länderna de länder i OECD som omfördelade störst andel av sina inkomster. Denna omfördelning har i Sverige minskat mest av alla OECD-länder sedan dess. Det är framförallt omfördelningen via socialförsäkringarna som a-kassan, sjukförsäkringen och pensionerna som har minskat genom både sänkta ersättningsnivåer och ett minskat antal personer som är behöriga att få ersättningarna.⁵⁸

Andelen arbetslösa personer som är behöriga att få ersättning från a-kassan har minskat från 80 procent i början på 2000-talet till cirka 40 procent i mitten på 10-talet. Därutöver har ersättningsnivåerna sänkts med mer än en tredjedel räknat från en medellön mellan år 1990 och 2010. I jämförelse med löneutvecklingen under denna period har den högsta arbetslöshetsersättningen halverats. Under år 2015 höjdes inkomsttaket för a-kassan och den närmade sig därmed nivån i löneutvecklingen något.⁵⁹

⁵⁷ Pareliussen m.fl, 2018

⁵⁸ Bengtsson, 2018

⁵⁹ Nelson, 2017

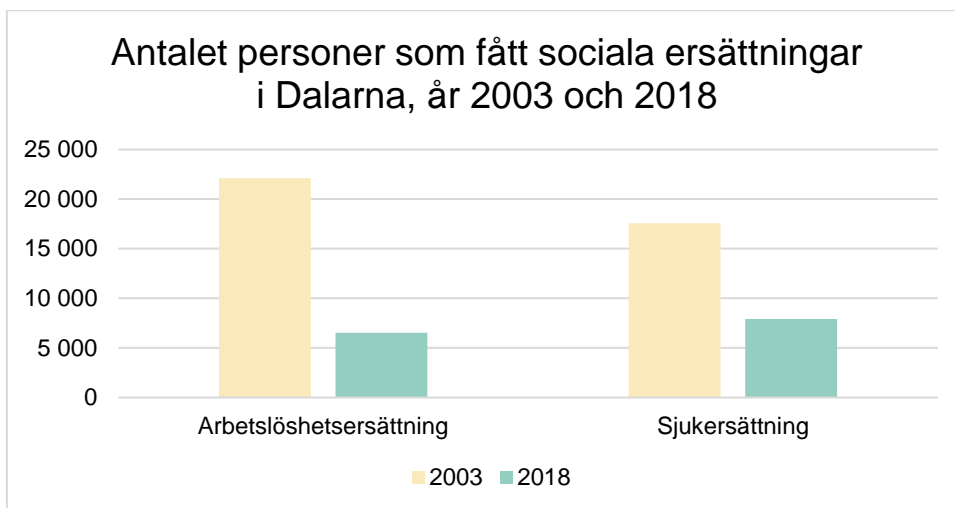

Diagram 9. Källa: Försäkringskassan och IAF. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Antalet individer som fått ersättning i socialförsäkringssystemet har minskat kraftigt mellan år 2003 och 2018. Antalet med arbetslöshetsersättning i Dalarna har minskat med 70 procent under denna period, trots att andelen arbetslösa var på ungefär samma nivå, 6,6 respektive 6,3 procent. Antalet personer som har fått sjukersättning har minskat med 55 procent under perioden.

Även pensioner i relation till tidigare lön har minskat mellan år 1990 och 2015. År 1990 uppgick pensionerna i Sverige till i genomsnitt 85 procent av den tidigare lönen för att år 2015 ha sjunkit till 50 procent, vilket är lägre än i många andra OECD länder.⁶⁰ Att nivån på de sociala ersättningarna blivit lägre, minskar en betydande del av inkomsten för de personer som har lägst inkomst. Detta ökar den ekonomiska ojämlikheten oavsett vilken mätmetod som används.

2.7 Kapitalinkomster

Förändringar i de sociala trygghetssystemen påverkar främst de som har de lägsta inkomsterna, medan förändringar av kapitalinkomsterna främst påverkar de med högst inkomster.⁶¹ Utvecklingen på finansmarknaden har exempelvis främst ökat inkomsterna bland höginkomsttagare.⁶² Där finns en högre koncentration av kapital, speciellt i form av aktier. Tidigare bestod kapitalinkomster främst av räntor, men idag kommer de till stor del från aktieutdelningar.⁶³ I Danmark tillfaller exempelvis två tredjedelar av aktieutdelningarna den procent av befolkningen som har de högsta inkomsterna.⁶⁴ Skatter på kapital samt arvs- och förmögenhetsskatter har sänkts eller tagits bort. Därutöver har företagare via förändrade skatteregler möjlighet att ta ut del av inkomsten i form av kapitalinkomst.⁶⁵ Detta innebär att staten har en mindre omfördelande roll än tidigare. Något som lett till att

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Almqvist, 2016

⁶² Brei, Ferri och Gambocorta, 2018

⁶³ Almqvist, 2016

⁶⁴ Søgård, 2018

⁶⁵ Almqvist, 2016

inkomsterna i toppen av inkomstfördelningen ökar snabbare än de lägre inkomsterna, och därmed ökar också den ekonomiska ojämlikheten.⁶⁶

Tillgång till och förmåga att bygga upp kapital påverkar också den ekonomiska ojämlikheten, även för de som befinner sig i de lägre nivåerna av inkomstfördelningen. Ett exempel på detta är möjligheten att äga sin egen bostad, vilket kan ge både ekonomisk och social avkastning samt öka möjligheterna att välja var man vill bo.⁶⁷ Sedan 1990-talet har andelen ägda bostäder ökat. Samtidigt har också bostadspriserna och belåningsgraden ökat vilket lett till ökade regleringar av bostadslånemarknaden för att dämpa hushållens skuldsättning.⁶⁸ En effekt av detta blir att de som redan etablerat sig på bostadsmarknaden har ökat sitt kapital, medan de som inte har tillräckliga resurser för att köpa en bostad därmed saknar möjligheten till denna typ av kapitalinkomster. Detta har i sig lett till en ökad ekonomisk ojämlikhet.

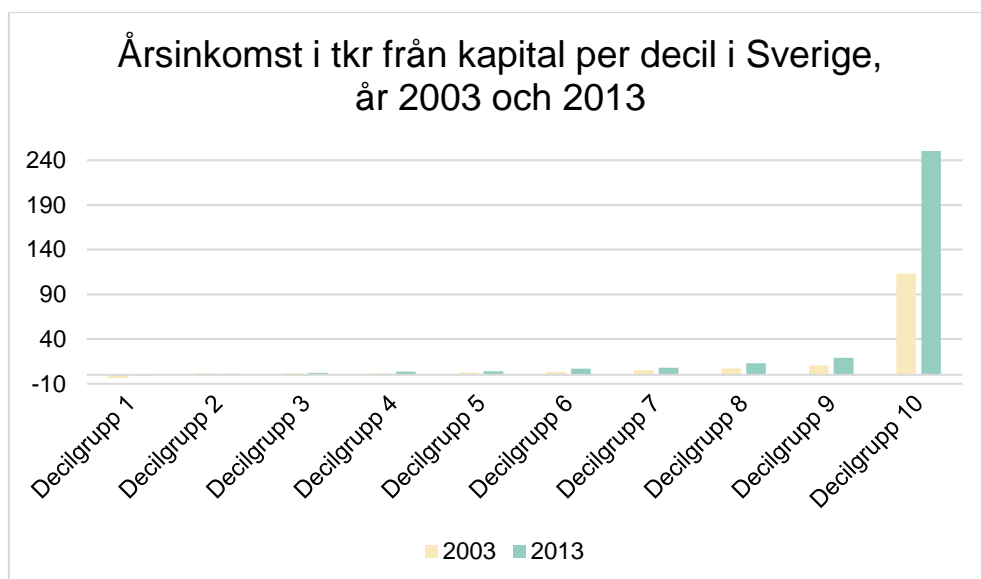

Diagram 10. Källa: SCB, Öppna databasen. Bearbetat av Angelica Harryson, Region Dalarna.

Sammantaget har denna utveckling lett till att de högsta tio procenten av inkomstfördelningen står för en stor del av de ökade kapitalinkomsterna i Sverige mellan år 2003 och 2013 (se Diagram 10). Medelinkomsterna från kapital för personerna som befinner sig i den lägsta tiondelen var negativa både år 2003 och 2013. Jämförelsen av kapitalinkomster görs här mellan två specifika år, och det framgår därför inte hur stora de redan existerande kapitaltillgångarna är. Kapitalinkomster kan också reflektera försäljningar av fastigheter eller kapital, då personer som har sålt sin egendom sannolikt hade höga kapitalinkomster det året. De som genomför försäljningar kan av denna anledning under enstaka år få höga kapitalinkomster, utan att de nivåerna är representativa för ett "normalt" år.

⁶⁶ Bengtsson, 2018

⁶⁷ Sveriges riksdag, 2018

⁶⁸ Bergendahl, Löfmark och Lind, 2015

3 Långtidsutredningen 2019

I december 2019 publicerade långtidsutredningen sitt slutbetänkande med fokus på ojämlikhet, med ungefär samma resultat som i denna rapport. Där bekräftas att Sverige under lång tid har haft små inkomstskillnader men att dessa har ökat sedan 1980-talet. En viktig förklaring till att inkomstskillnaderna ökar hittar man bland höginkomsttagarna, och särskilt de i den absoluta toppen av inkomstfördelningen. Att de högsta inkomsterna ökar snabbast beror i sin tur på att kapitalinkomsterna ökat snabbare än alla andra inkomstslag sedan mitten av 1990-talet, som en följd av prisuppgång på bostäder och finansiella tillgångar. Förändringar i skattesystemets utformning har också bidragit till denna ökning. Samtidigt har inkomsterna i de lägre inkomstskikten ökat långsammare. Då det till stor del rör sig om ersättningar från de sociala trygghetssystemen har dessa påverkats av sänkta ersättningsnivåer och jobbskatteavdrag som ökar skillnaden mellan löner och ersättningar i de sociala trygghetssystemen. Under senare tid har en ökande sysselsättningsgrad bidragit till att minska inkomstskillnaderna. Då lönespridningen är tämligen liten i Sverige (även om den ökat), och arbetstiderna ökat för de som jobbat minst har löneinkomsterna bidragit till att minska inkomstskillnaderna. Dock finns grupper med väsentligt lägre sysselsättningsgrad, som utrikes födda och individer utan gymnasieutbildning. Inkomstskillnaderna förväntas öka framöver men man menar i utredningen att detta inte är en oundviklig utveckling. Den ekonomiska politiken är viktig för utvecklingen av inkomsterna i olika delar av inkomstfördelningen och för hur sysselsättningen utvecklas. Hur skattesystemet utformas påverkar inkomsterna, inte minst kapitalinkomsterna som varit drivande i ökade inkomstskillnader. Om inga åtgärder görs förväntas inkomstskillnaderna att fortsätta öka, dock långsammare än de senaste decennierna.⁶⁹

4 Sammanfattande diskussion

Den ekonomiska ojämlikheten har ökat i Sverige sedan början på 90-talet. Sedan dess har antalet personer som lever under en relativ fattigdom fördubblats och uppgick år 2017 till ungefär 1,5 miljoner personer. Ökningen av den relativa fattigdomen i Sverige sedan år 2007 är den största i hela EU. Under samma tidsperiod har samtidigt den absoluta fattigdomen minskat. Detta har kunnat ske eftersom inkomsterna hos de personer som befinner sig i mitten av inkomstfördelningen har ökat betydligt mer än i de nedre delarna.

Medelinkomsten har ökat i Sveriges samtliga län mellan år 2001 och 2017. Ökningen har emellertid varit ojämnt fördelad, vilket har gjort att skillnaderna mellan länen ökat. Skillnaderna ökar också inom länen och då särskilt mellan människor med olika födelseländer.

Den här utvecklingen kan vara problematisk eftersom ekonomisk ojämlikhet riskerar att få en negativ påverkan på människors hälsa. Ett samhälle som är präglad av stora ekonomiska klyftor löper en ökad risk att drabbas av sociala problem som kriminalitet, mobbning och tonårsgraviditeter, sämre

⁶⁹ SOU 2019:65, 2019

skolresultat, lägre självskattad glädje, mindre social rörlighet och sämre social sammanhållning. Ökad ekonomisk ojämlikhet riskerar alltså att leda till sämre hälsa och en försvagad sammanhållning i samhället.

Av den ökning av ekonomisk ojämlikhet som har skett i Sverige sedan 1990-talet kan ungefär 40 procent härledas till olika strukturella förändringar. Den enskilt största förändringen är en förändrad hushållsstruktur, som kan förklara upp till en fjärdedel av ökningen. Andelen ensamhushåll i Sverige har ökat, medan andelen parhushåll har minskat. Detta bidrar till en ökad ekonomisk ojämlikhet då ensamhushåll generellt har lägre, och parhushåll högre, inkomster.

En förändrad åldersstruktur har den näst största effekten på den ekonomiska ojämlikheten. Det är den enda av de strukturella förändringarna som medverkat till att minska den relativa fattigdomen, men som bidragit till att öka den ekonomiska ojämlikheten mätt med Ginikoefficienten. Övriga tre strukturella förändringar är branschstruktur, invandring och utbildningsnivå. Dessa kan förklara mellan två och tio procent av ökningen av den ekonomiska ojämlikheten.

En annan förklaring till den ökade ekonomiska ojämlikheten är förändringar i de sociala trygghetssystemen, och detta gäller särskilt ersättningar från a-kassa, sjukersättning och pensioner. Dessa förändringar påverkar främst de som befinner sig längst i inkomstfördelningen. Det har även skett förändringar som främst gynnar de som befinner sig i de övre delarna av inkomstfördelningen, exempelvis ökade kapitalinkomster.

En tämligen stor del av den ökande ekonomiska ojämlikheten är effekter av strukturella förändringar som är svåra att påverka, exempelvis förändrad hushålls- eller åldersstruktur. Andra faktorer som påverkar en ökad ekonomisk ojämlikhet är frukten av politiska beslut, vilket gäller förändringar i de sociala trygghetssystemen eller beskattning av olika typer av inkomster. Ur ett regionalt utvecklingsperspektiv finns det goda skäl att följa utvecklingen av den ekonomiska ojämlikheten i Dalarna. Här skulle man kunna se om det sker förändringar i vissa specifika grupper i befolkningen, avseende bakgrund, ålder eller geografisk hemvist.

Ett målområde i den kommande Dalastrategin, som planeras att antas sommaren 2021, föreslås att bli *Ett sammanhållet Dalarna*. Fördjupade analyser av hur ekonomiska skillnader ser ut i olika grupper av befolkningen och i olika delar av Dalarna, och hur dessa har förändrats över tid, kan utgöra underlag för att förstå och identifiera behov av insatser för att uppnå målet om ett sammanhållet Dalarna.

5 Referenser

Almqvist, Anna (2016). *Regional inkomstjämlighet i Sverige*. Stockholm: LO.

Bengtsson, Erik (2018). *Jämlikhet – en skandinavisk specialitet?* Dagens Arena. <https://www.dagensarena.se/essa/jamlikhet-en-skandinavisk-specialitet/>.

Bergendahl, Per-Anders, Monika Hjeds Löfmark, och Hans Lind (2015). *Bostadsmarknaden och den ekonomiska utvecklingen*. SOU 2015:48. Stockholm: Statens Offentliga Utredningar.

Björling, Nils, och Julia Fredriksson (2018). *Relationer mellan stad och land i det regionala stadslandskapet*. Mistra Urban Futures Reports 2018:1. Göteborg: Mistra Urban Futures.

Brei, Michael, Giovanni Ferri, och Leonardo Gambacorta (2018). *Financial structure and income inequality*. BIS Working Papers No 756. Basel: BIS.

Grant, Lyndsay, och Glen O'Hara (2010). *Spotlight on ... 'The Spirit Level' by Richard Wilkinson and Kate Pickett*. *Geography* 95, nr 3 (2010): s. 149–153. <https://doi.org/10.2307/20789365>.

Hassler, John (2018). *Comment on J.K. Pareliussen, M. Hermansen, C. André and O. Causa: Income Inequality in the Nordic Countries from an OECD Perspective*. *Nordic Economic Policy Review TemaNord 2*: s. 62–65.

Henwood, Doug (1993). *Gini says: measuring income inequality*. *Left Business Observer*.
http://www.leftbusinessobserver.com/Gini_supplement.html.

Nelson, Kenneth (2017). *Lower unemployment benefits and old-age pensions is a major setback in social policy*. *Sociologisk Forskning* 54, nr 4: s. 287–291.

Nobles, Jenna, Miranda Ritterman Weintraub, och Nancy E. Adler (2013). *Subjective socioeconomic status and health: Relationships reconsidered*. *Social Science and Medicine* 82: s. 58–66.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.01.021>.

OECD (2006). *Gini index*. *OECD Glossary of Statistical Terms*,.
<https://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=4842>.

OECD Economic Surveys (2019). *OECD Economic Surveys Sweden*. Paris: Economic and Development Review Committee (EDRC), OECD.

Pareliussen, Jon Kristian, Mikkel Hermansen, Christophe André, och Orsetta Causa (2018). *Income Inequality in the Nordics from an OECD Perspective*. *Nordic Economic Policy Review TemaNord 2*: s. 17–57.

Pickett, Kate E., och Richard G. Wilkinson (2015). *Income inequality and health: A causal review*. *Social Science and Medicine* 128: s. 316–326.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.12.031>.

Ribeiro, Wagner Silva, Annette Bauer, Mário César Rezende Andrade, Marianna York-Smith, Pedro Mario Pan, Luca Pingani, Martin Knapp, Evandro Silva Freire Coutinho, och Sara Evans-Lacko (2017). *Income inequality and mental illness-related morbidity and resilience: a systematic review and meta-analysis*. *The Lancet Psychiatry* 4, nr 7: s. 554–62.
[https://doi.org/10.1016/S2215-0366\(17\)30159-1](https://doi.org/10.1016/S2215-0366(17)30159-1).

Robling, Olof, och Jon Kristian Pareliussen (2017). *Structural inequality - The case of Sweden*. OECD Economics Department Working Papers No. 1382. Paris: OECD Publishing, 2017. <https://doi.org/10.1787/c0c7e531-en>.

Sapolsky, Robert M (2018). *How Economic Inequality Inflicts Real Biological Harm*. *Scientific American*, 2018.
<https://www.scientificamerican.com/article/how-economic-inequality-inflicts-real-biological-harm/#>.

Statistiska centralbyrån (2017). *Att mäta fattigdom*.
<https://www.scb.se/hitta-statistik/artiklar/2017/Att-mata-fattigdom/>.

Statistiska centralbyrån (2019). *Genomförandet av Agenda 2030 i Sverige Statistisk lägesbild 2019*. Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

Sen, Amartya (1999). *Development as Freedom*. 1a uppl. New York: Oxford University Press.

SOU 2019:65 (2019). *Långtidsutredningen 2019: huvudbetänkande*. Stockholm: Norstedts juridik.
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2019/12/sou-201965/>

Søgaard, Jakob Egholt (2018). *Top Incomes in Scandinavia –Recent Developments and the Role of Capital Income*. *Nordic Economic Policy Review TemaNord* 2 (2018): 66–99.

Sveriges Riksdag (2018). *En kommitté för ökad ekonomisk jämlikhet Kommittédirektiv 2018:74 - Riksdagen*.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/en-kommitte-for-okad-ekonomisk-jamlikhet_H6B174.

Teknikföretagen (2019). *Sveriges exportsektor växer*. Stockholm: Teknikföretagen,

WHO (2019). *The determinants of health*.
<https://www.who.int/hia/evidence/doh/en/>.

Wilkinson, Richard G., och Kate E. Pickett (2009). *Income Inequality and*

Social Dysfunction. Annual Review of Sociology 35, nr 1: s. 493–511.
<https://doi.org/10.1146/annurev-soc-070308-115926>.

Region Dalarnas uppgift är att göra Dalarna till en ännu bättre plats att leva på. Vi ansvarar för hälso- och sjukvård, tandvård, kollektivtrafik, hjälpmedel, folkhögskolor och arbetar med folkbildning, forskning, folkhälsa och kultur. Vi arbetar också med utvecklingsfrågor inom infrastruktur, näringsliv, arbetsmarknad och miljö.

Tillsammans arbetar vi för ett hälsosamt Dalarna!

Region Dalarna
Box 712
791 29 Falun
Vasagatan 27, Falun

www.regiondalarna.se